

Fryslân

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

29STE JAARGANG | NUMMER 4
JULI/AUGUSTUS 2023 | € 4,95
FRIESGENOOTSCHAP.NL

**2000 jier Friezen
troch Plinius**

**Twêe eeuwen na
voetreis Van Lennep**

**De ropping fan
Biuwe van der Meulen**

**Raadsels rond Delfts
meesterwerk**

Maartenswouden en Borneroord

Antwoord op zorgtekort 'diep-zwakzinnigen'

Tekort aan zorg ‘diep-zwakzinnigen’ te lijf

Kinderen van Maartenswouden spelen in de tuin. Jaren zestig. (Archief Maartenswouden, Alliade, Heerenveen, fotograaf onbekend)

In augustus 1962 opende de katholieke inrichting Maartenswouden in Drachten de deuren. Tien jaar later volgden de protestanten dit voorbeeld met de oprichting van Borneroord in Beetsterzwaag. De komst en ontwikkeling van deze twee zorginstellingen toont het Friese denken en handelen in de veranderende zorg voor mensen die ‘diep-zwakzinnigen’ werden genoemd, ofwel mensen met een zware verstandelijke beperking. Eind jaren vijftig was aan die zorg in Noord-Nederland een groot tekort. Volgens de *Friese Koerier* was er begin jaren zestig alleen al in Friesland sprake van een wachtlijst van zo’n 130 kinderen. Toen die zorg er eenmaal was, moest het al snel weer anders.

In 1959 werd de Stichting Maartenswouden opgericht met als doel 'het verstrekken van internaatverzorging in de ruimste zin aan dieper-zwakzinnigen'. Begin 1962 kwam een pand vrij aan de Burgemeester Wuiteweg in Drachten, voorheen het Katholieke Verpleeghuis en Kraamkliniek. Daar begon de Stichting Maartenswouden met de opvang van een kleine groep kinderen met een verstandelijke beperking. De instelling groeide zo snel dat de stichting op zoek moest naar een nieuwe locatie. Deze kwam er met nieuwbouw aan de Rijksweg, die in 1969 in gebruik werd genomen.

Bijna tegelijk kwam de Stichting Nederlands Hervormde Inrichtingen voor Geestelijk Hulpbehoevenden met een plan voor een instelling in Friesland. Deze stichting, opgericht in 1951, had al in 1955 in Assen een nieuwe instelling opgezet, het Hendrik van Boeijenoord. In 1969 werd een terrein in Beetsterzwaag aangekocht, een jaar later ging de bouw van start. In 1972 verhuisden de eerste bewoners naar Beetsterzwaag. Een jaar later was het gehele terrein gereed en had de instelling, die de naam Borneroord kreeg (vernoemd naar het beekje De Boorne bij Beetsterzwaag), plaats voor 276 bewoners. Vanaf de opening waren deze vrijwel allemaal bezet.

Instellingsterrein

Maartenswouden en Borneroord waren 'instellingsterreinen'; zorg voor mensen met een verstandelijke beperking werd geboden op één locatie. Deze waren in de jaren zestig vaak afgesloten en gescheiden van de omgeving door een hek. In een poortwachtersgebouw hield men bij wie het terrein opkwam of verliet. Het idee achter een beschutte woonomgeving was dat mensen met een verstandelijke beperking baat hadden bij een veilige, afgeschermdde omgeving om hun gang te kunnen gaan. Dat was ook het geval bij Maartenswouden, Borneroord was niet omheind. Op de instellingsterreinen waren alle benodigde diensten te vinden: een tandarts, kapper of timmerman. Maartenswouden kreeg in 1970 zelfs een school voor buitengewoon lager

De verhuizing van Maartenswouden vanuit het pand aan de Burgemeester Wuiteweg naar de Rijksweg in Drachten in 1969. (Collectie Zorggroep Alliade)

onderwijs (BLD) op het terrein, vernoemd naar een van de grondleggers van de stichting zelf: de Gerritsmaschool. De instellingsterreinen vormden zo een eigen, beschut dorp met alle daarbij horende voorzieningen. Dit was ook elders in Nederland het geval.

De belangrijkste gebouwen waren de paviljoens, ofwel de wooneenheden. Zo kende Maartenswouden het paviljoen 'Kindervreugd' (1968), bedoeld voor kinderen en kleuters. Er was plaats voor 140 bewoners, verdeeld over verschillende afdelingen. Elke afdeling had een eigen doelgroep, meestal gebaseerd op het niveau van functioneren. Kindervreugd werd in de jaren tachtig verbouwd, want de gemiddelde leeftijd van de bewoners die er als kind waren komen wonen, was in die tijd inmiddels gestegen naar 18 jaar. De afdelingen werden kleiner gemaakt en het geheel kreeg een nieuwe naam: Maartensstee.

Meer vrijheid en zelfstandigheid voor bewoners

In de jaren zeventig en tachtig veranderde het denken over gehandicaptenzorg in Nederland. In de jaren zestig was in het buitenland het 'intramuraal wonen', zoals het wonen op een instellingsterrein ook wel genoemd wordt, onderhevige kritiek komen te staan. Mensen met een verstandelijke beperking zouden juist een zo normaal mogelijk leven moeten leiden. Ze moesten in reguliere woonwijken komen, tussen andere buurtbewoners als onderdeel van de maatschappij, en niet langer op een instellingsterrein. Deze 'de-institutionalisering' kreeg in Nederland pas laat echt voet aan de grond. Een van de eerste en bekendste vertegenwoordigers van deze denkwijze was Carel Muller

Commissaris Hans Wiegel op bezoek in Borneroord in Beetsterzwaag in 1987. (Tresoar)

Benaming

'Zwakzinnigen' was vanaf de 19de eeuw de gebruikelijke term voor mensen met een verstandelijke beperking. Pas in de jaren zeventig van de vorige eeuw veranderde dit in 'geestelijk (later: verstandelijk) gehandicapten', tegenwoordig is 'mensen met een verstandelijke beperking' de gangbare term, al wordt wel nog altijd gesproken van 'verstandelijk gehandicaptenzorg'.

Het portiergebouw van het terrein van Maartenswouden aan de Rijksweg in Drachten. Jaren zeventig. [Archief Maartenswouden, Alliade, Heerenveen, fotograaf onbekend]

Ingang van het terrein van Maartenswouden aan de Rijksweg in Drachten. Met het witte hek kon het terrein worden afgesloten. Jaren zestig. [Archief Maartenswouden, Alliade, Heerenveen, fotograaf onbekend]

Een bewoner en begeleider aan het opruimen in de tuin van Borneroord. Jaren zeventig. [Archief Borneroord, Alliade, Heerenveen, fotograaf onbekend]

[1937-2020] die in de jaren zeventig op Dennendal (bij Den Dolder) een ‘verdunningsexperiment’ begon: mensen met en zonder beperking gingen bij elkaar wonen. Bij de meeste instellingen in Nederland was niet direct sprake van de-institutionalisering, al werd in de jaren zeventig en tachtig wel gemoderniseerd op Maartenswouden en Borneroord. Er kwam meer woonruimte na verbouwingen en meer privacy voor de bewoners. Maartenswouden kreeg naast de oude paviljoens nieuwe woningen, genaamd ‘De

Buurt’. De bewoners hadden daar nog wel een gezamenlijke leefruimte, maar de grote gedeelde slaapkamers van de paviljoens waren verleden tijd. In lijn met het veranderende denken, met meer vrijheid en zelfstandigheid voor de bewoners als een belangrijk speerpunt, kwam er een einde aan het gesloten karakter van de instellingsterreinen. Bij Maartenswouden kwamen een kinderboerderij en een speeltuin op het terrein waar ook gezinnen uit de buurt kwamen. Zo ontstond als vanzelf meer contact met de omgeving. In 1987 verdwenen de portiers en werd Maartenswouden geheel vrij toegankelijk. In dezelfde tijd kwamen ook de eerste ‘sociowoningen’ bij beide instellingen van de grond. Een gedeelte van de bewoners ging buiten het terrein wonen en ontving thuis de benodigde zorg en ondersteuning. Hiermee kwam de de-institutionalisering in Friesland pas echt op gang.

Mannen en vrouwen gescheiden

Er was jarenlang een belangrijk verschil tussen de twee instellingen. Op Maartenswouden waren gescheiden afdelingen voor mannen/jongens en vrouwen/meisjes zoals ook elders wel gebruikelijk was. Op Borneroord was al vanaf de opening sprake van ‘co-educatie’, ofwel gemengde groepen in de paviljoens. Het toont iets aan van de tijdsgeest die veranderd was in de jaren zeventig ten opzichte van de jaren vijftig, waarbij het leven in een instelling steeds meer ging lijken op het leven in de samenleving en alle onderlinge contacten die daarbij horen. Er werd gewerkt met vaste week- en dagindelingen, met overdag ‘arbeidstherapie’ ofwel dagbesteding. Bewoners gingen aan het werk door dingen te maken van klei, textiel of hout. Op Borneroord werkten diverse vakmensen die, samen met een groep bewoners, hielpen om de instelling te onderhouden. Zo waren er bij Borneroord bijvoorbeeld een tuingroep onder leiding van een hovenier en een timmerman die met zijn groep meubels bouwde. Bewoners van

Friese gezondheidszorg

Fryslân brengt dit jaar een vierdelige serie artikelen over de geschiedenis van de Friese gezondheidszorg in de naoorlogse jaren. Dit is de tweede aflevering. In het vorige nummer schreef Minie Baron over de kraamzorg op het platteland, in de volgende aflevering kijken we naar de veranderende positie van de huisarts. We sluiten af met de geestelijke gezondheidszorg op het platteland.

Een bewoner van
Borneroord krijgt
te eten van een
Z-verpleegkundige,
zoals begeleiders in
de gehandicaptenzorg
toen werden genoemd.
Jaren zeventig. (Archief
Borneroord, Alliade,
Heerenveen, fotograaf
onbekend)

Bewoners van Maartenswouden spelen in de bewegingsruimte. Jaren zestig/zeventig. [Archief Maartenswouden, Alliade, Heerenveen]

Maartenswouden onderhielden zelf de kinderboerderij. Er was dus genoeg te doen.

Geloof

Een belangrijk verschil tussen Maartenswouden en Borneroord was de signatuur. Maartenswouden was katholiek, Borneroord protestants. In de jaren zestig was hetatholicisme nog sterk aanwezig bij Maartenswouden, een groot deel van het personeel bestond nog uit nonnen van de Congregaties van de Kleine Zusters van St. Joseph te Heerlen. Zij werkten op meerdere plekken in Nederland in de gehandicaptenzorg. Aan het hoofd van het personeel op Maartenswouden stond moeder Christeta en in het bestuur was een bisschoppelijke commissaris benoemd, een priester die namens de bisschop toezag op de geestelijke en godsdienstige belangen van de Stichting Maartenswouden. In de praktijk speelde hetatholicisme evenwel geen grote rol en was het zeker niet zo dat alleen katholieke kinderen er terecht konden. Moeder Christeta zei daarover in de *Drachtster Gezinsbode* in 1964: 'Overigens maken wij bij de opname geen onderscheid naar religie. De medische en sociale noodzaken zijn voor ons bepalend.' De zichtbaarheid van het katholieke karakter nam in de jaren zeventig steeds verder af. Vanaf 1974 verdwenen de nonnen en ook de invloed van de bisschop nam af. Wel werden op Maartenswouden nog altijd vieringen gehouden die passen bij een katholieke instelling, met uiteraard carnaval als het hoogtepunt daarvan.

Bij Borneroord was de christelijke signatuur vooral bestuurlijk zichtbaar. In de statuten stond dat het werk werd gedaan 'in gehoorzaamheid aan Jezus Christus als Heer' en gemotiveerd was door 'evangelische naastenliefde en

barmhartigheid'. Aangezien Borneroord deel uitmaakte van de Nederlands Hervormde Stichtingen voor Zenuw- en Geesteszieken, konden in de beginperiode alleen belijdende lidmaten van de Nederlandse Hervormde Kerk bestuurder worden van de instelling. Al snel werd dit principe losgelaten en konden ook leden van andere kerkgenootschappen toetreden tot het bestuur. Ook het aannamebeleid voor het personeel was niet zo strikt, want 'christelijke dienstverlening kan evengoed door niet-christenen worden gedaan'.

Groot deel van het personeel bestond uit nonnen

In de dagelijkse praktijk was bij Borneroord de christelijke achtergrond van de instelling zichtbaarder dan bij Maartenswouden. Men bad voor het eten en voor het slapen gaan en elke zondag waren aangepaste kerkdiensten voor de bewoners. Eerst vonden deze plaats in de Nederlandse Hervormde Kerk in Beetsterzwaag, later in het ontmoetingscentrum op het terrein. Borneroord had een eigen dominee die de kerkdiensten leidde en beschikbaar was voor het geestelijk welzijn van de bewoners en het personeel. Geleidelijk verdween ook het uitgesproken christelijke karakter van Borneroord steeds meer naar de achtergrond. Tegenwoordig zijn zowel Maartenswouden als Borneroord geen zelfstandige instellingen meer. In de jaren negentig ondergingen ze meerdere fusies en kwamen de twee instellingen in 2002 samen onder Talant. In 2022 ging Talant verder onder de koepelorganisatie Alliade. <

De foto's bij dit artikel zijn afkomstig uit het historisch archief van voormalig Maartenswouden en Borneroord. Ze zijn eerder gepubliceerd in uitgaven van deze organisaties. We hebben geprobeerd om te achterhalen welke personen op de foto's zijn, maar dit is vanwege de tijd die is verstreken niet meer mogelijk.

Een uitgebreider artikel over de geschiedenis van Maartenswouden en Borneroord en de ontwikkelingen van deze instellingen ten opzichte van de Nederlandse gehandicaptenzorg verschijnt dit jaar in *De Vrije Fries*.

Lizanne Trenning (Stadskanaal, 1999) is masterstudent geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze is geïnteresseerd in de geschiedenis van zorg in Nederland en schreef haar bachelorscriptie over de gehandicapteninstellingen Maartenswouden en Borneroord.